

บทนำ

ในยุคปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประชาธิปไตย คำว่าสิทธิดูเหมือนเป็นสิ่งที่เราค้นเคยกันพอสมควร ดังเมื่อมีใครกล่าวว่าเขามีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น ความหมายที่เข้าใจทั่วไปก็คือเขามีความชอบธรรมที่จะแสดงความคิดเห็น และไม่ว่าเราจะเห็นแย้งความคิดเห็นนั้นเพียงใด การขัดขวางไม่ให้เขาทำสิ่งนั้นย่อมไม่ถูกต้อง จะเห็นว่าโดยทั่วไปคำว่าสิทธิก็คือคำที่เราสร้างขึ้นมาสื่อถึงลักษณะของความคิดที่มองว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกต้อง หรือหากจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น สิทธิก็คือสิ่งที่ชี้หรือรับรองอำนาจอันชอบธรรมของบุคคลที่จะทำการใด ๆ เหนือสิ่งที่อ้างได้ว่าเขามีสิทธิ กล่าวได้ว่าแนวคิดเรื่องสิทธิได้กลายเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมในประเด็นต่างๆ อย่างกว้างขวางของผู้คนในโลกยุคปัจจุบันอย่างชัดเจน พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาที่อยู่ร่วมกับสังคมที่มีแนวคิดดังกล่าว มีแนวคิดเรื่องสิทธิปรากฏอยู่ในคำสอนหรือไม่ ถือเป็นประเด็นที่น่าสนใจเพื่อความชัดเจนทางวิชาการ และเพื่อเป็นพื้นฐานต่อการทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาให้ละเอียดยิ่งขึ้น ประเด็นนี้จึงควรมีการพิจารณาศึกษาอย่างจริงจัง

ความหมายของสิทธิ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายว่า “สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม, ความสำเร็จ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 808) จะเห็นว่าการให้ความหมายของราชบัณฑิตยสถานนี้ สื่อถึงความหมายของสิทธิในลักษณะของการเพิ่มเติมสิ่งที่ควรจะเป็นเข้ามาด้วย กล่าวคือเมื่อสิทธิคือความถูกต้องก็ย่อมกล่าวได้ว่าเมื่อบุคคลใดมีสิทธิ เขาก็ย่อมมีอำนาจอันชอบธรรมในสิ่งที่อ้างได้ว่าเป็นสิทธินั้น หรือเมื่อสิทธิคือความถูกต้อง การกระทำใดเป็นไปตามครรลองแห่งอำนาจของความถูกต้อง การกระทำนั้นย่อมถือเป็นความสำเร็จตามกระบวนการของสิ่งที่ควรจะเป็นไป

คำว่าสิทธิในภาษาอังกฤษที่ใช้คำว่า right นั้นก็มีความหมายเกี่ยวกับความถูกต้องเช่นกัน ดังการใช้คำว่า

right ในปัจจุบันในสถานการณ์ที่เราต้องการสื่อถึงสิ่งที่ถูกต้องหรือสิ่งที่ตรงกับที่ผู้พูดประสงค์เช่น Right./ Yes, that's right./ All right./ Right now. เป็นต้น ในแง่นิรุกศาสตร์คำว่า right นี้มีความเป็นมาอย่างไรนั้น มีผู้อธิบายไว้ว่า คำว่า right ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษนี้ มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ rectus หมายถึง ตรง โดยที่คำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกอีกชั้นหนึ่งคือคำว่า orektos หมายถึง ตรงไป หรือ ตั้งตรง (Keown, Damien, 2011: online) จะเห็นว่าความหมายโดยนัยยะของคำว่า right ที่แปลว่า ตรง ก็คือการตรงไปหรือตรงต่อสิ่งที่ใช่หรือสิ่งที่ถูกต้องนั่นเอง

เมื่อว่าโดยสภาพพื้นฐาน สิทธิเป็นเพียงมโนทัศน์อย่างหนึ่งซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องว่าสิ่งใดที่เรียกว่าสิ่งที่ถูกต้องเท่านั้น และเมื่อกล่าวถึงความหมายของสิทธิตามนัยนี้ความหมายที่ได้ก็จะเป็นดังที่กล่าวข้างต้นนั้น อย่างไรก็ตามในฐานะที่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตซึ่งมีปกติวิสัยตัดสินใจผิดดีชั่วให้กับสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ คำว่าสิทธิจึงมักถูกนำเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ อยู่เสมอเช่นกัน ที่เห็นชัดเจนเรื่องหนึ่ง ก็คือเรื่องกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่เรียกว่ากฎหมาย สิทธิเมื่อปรากฏร่วมกับกฎหมาย ความหมายของสิทธิจะเป็นเช่นใดมิผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย อาทิ สิทธิ หมายถึงอำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการใดที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ร่างกายหรือทรัพย์สินของตนหรือบุคคลอื่น (วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2538: 16) หรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ (หยุด แสงอุทัย, 2523: 187-188) หรือประโยชน์ในทางใดทางหนึ่งทั้งที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้และเป็นนามธรรม ถ้ากฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายสูงสุดคือรัฐธรรมนูญคุ้มครองและรับรองสิทธิใดก็จะก่อให้เกิดหน้าที่แก่รัฐ หน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะต้องเคารพสิทธินั้นๆ รวมถึงก่อให้เกิดหน้าที่แก่ประชาชนที่จะต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกันด้วย (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2543: 7-8) เป็นต้น เห็นได้ว่าสิทธิเมื่อนำไปใช้ในบริบทของกฎหมาย สาระของความหมายของสิทธิก็ยังคงสะท้อนความหมายเดิม

คือความถูกต้อง อย่างไรก็ตามเพื่อให้ความหมายของคำว่าถูกต้องสามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นก็อาจใช้คำอื่นแทน อาทิ อำนาจ หรือประโยชน์ ทั้งนี้ก็เพื่อจะสื่อให้เห็นว่าเมื่อสิ่งใดเป็นสิทธิ สิ่งนั้นก็ควรถือเป็นอำนาจหรือประโยชน์ที่ผู้ทรงสิทธินั้นพึงจะได้รับ

สิทธิเมื่อว่าโดยความหมายตามนัยแห่งอักษรจะเห็นว่าสิทธิก็คือคำๆ หนึ่งที่มีความหมายเดียวกับคำว่าถูกต้องที่เราใช้อยู่ทุกๆ ไป อย่างไรก็ตามคำว่าสิทธิและคำว่าถูกต้องก็มีความแตกต่างกันบ้างในแง่ของการนำไปใช้ กล่าวคือขณะที่เราใช้คำว่าถูกต้องเมื่อต้องการตัดสินสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าตรงกับที่เราประสงค์ เช่น เมื่อเราขอให้ นาย ก หยิบหนังสือให้ เมื่อนาย ก หยิบหนังสือส่งให้เราแล้วถามว่าเล่มนี้หรือ เมื่อหนังสือเล่มนั้นเป็นเล่มที่เราประสงค์เราก็ตอบว่า “ถูกต้อง” เป็นต้น ส่วนสิทธิจะใช้เมื่อเรามองว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เช่น เมื่อเราต้องการจะสื่อหรือยืนยันว่าประชาชนในสังคมระบอบประชาธิปไตยสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองในหลายๆ ช่องทาง อาทิ การออกเสียงเลือกตั้งและถอดถอนผู้แทนราษฎร เราอาจกล่าวว่า “ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งและถอดถอนผู้แทนราษฎร” เป็นต้น จะเห็นว่าคำว่าสิทธิจะไม่ใช้โดดๆ แต่จะใช้ในลักษณะที่เชื่อมโยงกับมโนทัศน์อื่นๆ เสมอ จากตัวอย่างจะเห็นว่าสิทธิได้เชื่อมโยงกับหลายมโนทัศน์ คือ ประชาชน ระบอบประชาธิปไตย การออกเสียงเลือกตั้ง และถอดถอนผู้แทนราษฎร แม้สิทธิจะเป็นคำที่มีความหมายธรรมดาๆ คำหนึ่ง แต่เมื่อคำนี้ได้เชื่อมโยงกับมโนทัศน์อื่นๆ มักจะก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่ผู้คนในสังคมมักจะตีความหรือมีความเห็นที่แตกต่างกันไปอยู่เสมอ เช่น สิทธิมนุษยชน สิทธิสัตว์ สิทธิสตรี สิทธิเกย์ สิทธิการจดทะเบียนสมรสของคนเพศเดียวกัน สิทธิที่จะตาย เป็นต้น

ประเภทของสิทธิ

การจำแนกประเภทของสิทธิก็เช่นเดียวกับการจำแนกสิ่งอื่นๆ ที่สามารถจำแนกได้หลากหลายรูปแบบ

ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้เป็นพื้นฐานในการจำแนก หากจำแนกสิทธิโดยพิจารณาจากแหล่งกำเนิด สิทธิสามารถจำแนกออกได้ 2 ประเภทหลัก ดังนี้

1) สิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) บางครั้งอาจเรียกว่าสิทธิทางศีลธรรม (Moral Rights) สิทธิธรรมชาติหมายถึง สิทธิที่บุคคลมีหรือเป็นเจ้าของโดยธรรมชาติ กล่าวคือเป็นสิทธิที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากกฎหมาย จารีต หรือความเชื่อของสังคมหรือการปกครองใด (Wikipedia, 2011: online) อาจกล่าวได้ว่าสิทธิธรรมชาติเป็นสิทธิที่มีอยู่หรือได้มาด้วยเหตุแห่งความเป็นมนุษย์ หรือเพียงเพราะความเป็นมนุษย์ก็เป็นเงื่อนไขที่พอเพียงที่จะทำให้บุคคลมีสิทธิดังกล่าวนี้แล้ว และด้วยเหตุที่ความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่มิประจําในชีวิตของมนุษย์แต่ละคน สิทธิธรรมชาตินี้จึงเป็นสิทธิที่มีพร้อมกับความเป็นบุคคล มีความเสมอภาค และไม่อาจเพิกถอนทำลายหรือถ่ายโอนให้แก่กันได้

ในแง่กำเนิดของสิทธิธรรมชาติดังกล่าวอธิบายไว้ว่า สิทธิธรรมชาตินี้มาจากกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) (ทศพล วิชัยดิษฐ์, 2545: 101) กฎหมายธรรมชาตินี้คือ กฎหรือระเบียบของธรรมชาติซึ่งเป็นดั่งรูปแบบพื้นฐานหรือสิ่งจัดระเบียบของสรรพสิ่ง เป็นสิ่งที่มิอยู่เองมนุษย์ไม่ได้เป็นผู้สร้างขึ้นมา (ต้นกำเนิดของกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) มีการอธิบายแตกต่างกันไว้เป็น 2 อย่าง คือ เป็นกฎที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ และเป็นกฎที่พระเจ้าสร้างขึ้น) มนุษย์เพียงแต่ใช้สติปัญญาหรือความคิดที่ประกอบด้วยเหตุผลก็จะค้นพบได้ว่าสิ่งนี้มีอยู่ มนุษย์ในฐานะสิ่งที่ดำรงอยู่ภายใต้กฎพื้นฐานเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ในสภาพหรือรูปแบบที่มีกฎหรือระเบียบซึ่งเป็นภาคย่อยของกฎหรือระเบียบใหญ่กำกับอยู่ก็เช่นเช่นกัน กฎหรือระเบียบดังกล่าวที่กำกับมนุษย์อยู่อย่างหนึ่งก็คือแต่ละชีวิตมีคุณสมบัติประจำตัวอย่างหนึ่งๆ ที่เรียกว่าสิทธิธรรมชาตินั้นเอง

ประวัติศาสตร์แนวคิดสิทธิธรรมชาตินี้สามารถสืบสาวย้อนหลังไปได้ยาวนานนับตั้งแต่สมัยกรีก นักปราชญ์กลุ่มสโตอิกส์ (Stoics) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ในแงุ่มที่เกี่ยวกับสิทธิธรรมชาตินี้ไว้ว่า “เป็นการผิดที่จะ

คิดว่าความเป็นทาสสามารถยึดครองความเป็นมนุษย์ของคนที่หนึ่งได้ทั้งหมด ส่วนที่ดีกว่าของเขาสามารถหนีจากมันได้ แม้ร่างกายจะถูกยึดครองให้อยู่ในอำนาจของนาย แต่ใจก็เป็นอิสระ และที่จริงเป็นอิสระและเสรี ยิ่งไม่มีอะไรสามารถกักขังมันได้แม้แต่คุกแห่งร่างกาย ทั้งที่กายจะถูกกักกันก็ตาม” (Wikipedia, 2011: online)

จากความคิดที่ว่าจิตวิญญาณของมนุษย์ มีธรรมชาติเสรีที่ไม่อาจกักขังหรือพันธนาการได้ของกลุ่ม Stoics นี้ ได้ส่งอิทธิพลแก่นักคิดรุ่นต่อๆ มาให้ก่อรูปขยายผลแนวคิดสิทธิธรรมชาติให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ไม่ว่าในกรณีของจอห์น ล็อก (John Locke, 1632-1704) นักปรัชญาชาวอังกฤษในศตวรรษที่ 17 (Wikipedia, 2011: online) ที่ประกาศว่าสิทธิธรรมชาติเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่มนุษย์พึงมีอันใครๆ หรือแม้แต่รัฐก็ละเมิดไม่ได้ โดยสิทธิดังกล่าวนี้ก็คือสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน (life liberty and estate) หรือหากจะมองในรูปของหลักฐานที่เป็นเอกสารที่มีอิทธิพลต่อสังคมโลกอย่างยิ่งในปัจจุบัน ก็คือปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Right, 1948) ที่เป็นที่ยุติกันดี

2) สิทธิทางกฎหมาย (Legal Rights) โดยทั่วไป ความหมายของสิทธิทางกฎหมาย มักจะได้รับการกล่าวถึงในฐานะสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิทธิธรรมชาติ ในแง่ที่ว่าไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (man-made character) และในการสร้างนั้นสภาพสังคมวัฒนธรรมก็มีส่วนกำหนดรายละเอียดของสิทธินั้นอยู่พอสมควร เหตุนี้สิทธิทางกฎหมายจึงเป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม (Wikipedia, 2011: online) สิทธิทางกฎหมายนอกจากจะพิจารณาในแง่ที่มาดังกล่าวนี้แล้ว อาจพิจารณาในรายละเอียดในแง่อื่นๆ ได้อีก เช่น สิทธิทางกฎหมาย ได้แก่ ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้และเป็นประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองมิให้ละเมิดสิทธิ รวมทั้งบังคับให้เป็นไปตามสิทธิในกรณีที่มีการละเมิด เช่น สิทธิในการเลือกตั้งเมื่ออายุครบ 18 ปี สิทธิในการข้ามถนนในทางม้าลาย

สิทธิในการขัรบรถยนต์ เป็นต้น (วิสูตร พงศศิริไพบูลย์, 2011: online) โดยทั่วไปสิทธิทางกฎหมายอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะ (วิสูตร พงศศิริไพบูลย์, 2011: online) คือ

(1) สิทธิไม่ให้ถูกระงับ (negative rights) เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่ทุกคนพึงมี เป็นอิสระโดยไม่สามารถไปแทรกแซงได้ ตัวอย่างของสิทธิประเภทดังกล่าว เช่น สิทธิตามรัฐธรรมนูญในการพูด การนับถือศาสนา สิทธิส่วนตัว สิทธิไม่ให้ผู้อื่นมาทำร้ายร่างกาย เป็นต้น สิ่งที่มาควบคู่กับสิทธิคือหน้าที่ที่ทุกคนไม่เข้าไปแทรกแซงผู้อื่นในการทำสิ่งต่างๆ ในสิ่งที่เป็สิทธิของผู้อื่น

(2) สิทธิในอันที่จะกระทำได้ (positive rights) เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่มนุษย์เป็นอิสระในการตัดสินใจเลือกด้วยตัวเอง เช่น สิทธิทางการศึกษา การเลือกรูปแบบการรักษาพยาบาล เป็นต้น ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในด้านหน้าที่ เช่น องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ด้านการศึกษา รัฐบาลจะต้องมีส่วนช่วยให้บุคคลแต่ละคนสามารถบรรลุถึงการตัดสินใจตามต้องการได้

ในการจำแนกสิทธิออกเป็น 2 ประเภทข้างต้นนี้ ในแง่หนึ่งอาจมองได้ว่ามีสิทธิที่แตกต่างกันอยู่ 2 ประเภท แต่หากพิจารณาให้กว้างขึ้นจะเห็นว่าสิทธิ 2 ประเภทนี้ แท้จริงก็เป็นเพียงเส้นตรงเส้นเดียวกัน โดยที่ส่วนต้นของเส้นตรงเป็นการกล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติซึ่งคือสิทธิธรรมชาติ และส่วนปลายของเส้นตรงเป็นการกล่าวถึงสิ่งที่มนุษย์พยายามจะดึงเอาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นออกมาใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมซึ่งคือสิทธิทางกฎหมาย เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าสิทธิ 2 ประเภทนี้อาจมองได้ทั้ง 2 ลักษณะคือต่างกันและไม่ต่างกันได้

องค์ประกอบของสิทธิ

ดังกล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่าแม้คำว่าสิทธิและ คำว่า ถูกต้องมีความหมายตรงหรือคล้ายกัน แต่ในแง่ของการนำมาใช้ในสถานการณ์ที่เป็นจริงในชีวิต จะเห็นว่าสิทธิมักจะเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นหรือมีคนอื่นเสมอ สิ่งสิทธิเชื่อมโยงด้วยในแง่หนึ่งก็คือองค์ประกอบของสิทธิ

นั่นเอง องค์ประกอบของสิทธิมีอยู่ 5 ประการ (สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป, 2011: online) คือ

- (1) ผู้มีสิทธิ (subject of right) หรือผู้ครองสิทธิ
- (2) มโนทัศน์เรื่องสิทธิ (concept of right) หรือธรรมชาติของสิทธิ
- (3) กรรมของสิทธิ (object of right) หรือการกระทำที่ผู้มีสิทธิสามารถกระทำได้
- (4) ผู้ตอบสนองต่อสิทธิ (respondent of right) หรือผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนทำให้สิทธิของผู้มีสิทธินั้นสามารถบรรลุผลสำเร็จ
- (5) พื้นฐานอันเป็นเหตุผลสนับสนุนแก่สิทธินั้น (justifying basis or ground of the right) หรือสิ่งที่อธิบายว่าทำไมผู้มีสิทธิจึงมีสิทธิดังกล่าว

เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขปได้อธิบายโดยยกตัวอย่างประกอบซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ว่า องค์ประกอบของสิทธิทั้ง 5 ประการนี้ สามารถพบได้ในการอ้างสิทธิต่างๆ ไป เช่น “เจ้าหน้าที่มีสิทธิที่จะได้รับเงินเดือนพร้อมดอกเบียคืนจากลูกหนี้เพราะเป็นสิทธิที่กฎหมายได้บัญญัติไว้” ประโยคดังกล่าวนี้สามารถเขียนในรูปประโยคทั่วไป (general form) ได้ว่า “A มีสิทธิที่จะ X ต่อ B เพราะ Y” โดย A คือ ผู้มีสิทธิ (องค์ประกอบที่ 1) สิทธิ คือมโนทัศน์เรื่องสิทธิ (องค์ประกอบที่ 2) X คือกรรมของสิทธิ (องค์ประกอบที่ 3) B คือผู้ตอบสนองต่อสิทธิ (องค์ประกอบที่ 4) และ Y คือพื้นฐานอันเป็นเหตุผลสนับสนุนแก่สิทธินั้น (องค์ประกอบที่ 5) จะเห็นว่าการอ้างสิทธิใดๆ จะมีความหมายหรือเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ก็ต่อเมื่อการอ้างสิทธินั้นๆ ประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ นี้อย่างครบถ้วนเท่านั้น

พระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องสิทธิ

เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้เขียน ได้กำหนดประเด็นศึกษาไว้ 2 ประเด็นหลัก คือ พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องสิทธิหรือไม่ และสิ่งใดคือข้อพิสูจน์แนวคิดเรื่องสิทธิในพระพุทธศาสนาโดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1) พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องสิทธิหรือไม่

ในปัจจุบันแนวคิดเรื่องสิทธิในพระพุทธศาสนาถือเป็นประเด็นที่ยังมีความเห็นแตกต่างกันอยู่มากในหมู่นักวิชาการ ความเห็นที่แตกต่างกันดังกล่าวมีอยู่ 2 ฝ่ายหลักๆ คือ ฝ่ายที่เห็นว่าไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิในพระพุทธศาสนา เพราะแนวคิดเรื่องสิทธิซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดทางการเมืองของปรัชญาตะวันตกนี้ มีเนื้อหาขัดแย้งกับหลักคำสอนสำคัญหลายเรื่อง ในพระพุทธศาสนา เช่น หลักอนัตตา หลักกรรม หลักปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน เป็นต้น และฝ่ายที่เห็นว่าแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นแนวคิดสากล แม้แนวคิดนี้จะไม่ถูกเน้นมากในพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา ผู้เขียนมีแนวคิดสอดคล้องกับฝ่ายหลัง เหตุใดผู้เขียนจึงมีความเห็นเช่นนั้นจะขอชี้แจงเหตุผลนี้ในภายหลัง ลำดับนี้เราจะทำความเข้าใจแนวคิดของฝ่ายที่มองว่าพระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิก่อน

ผู้ที่มองว่าพระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิมีอยู่หลายท่าน อาทิ พงศ์ศิริ ศรีวรธนะ พงศ์ศิริกล่าวว่า “คำสอนในพุทธศาสนาไม่มีลักษณะสำคัญของมโนทัศน์เรื่องสิทธิ และมโนทัศน์เรื่องสิทธิมีพื้นฐานความคิดจากการให้ความสำคัญหรือความ ยึดติดในตัวบุคคลและปัจเจกนิยม ซึ่งเป็นลักษณะที่ขัดแย้งกับหลักธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนาที่เน้นถึงความไม่ยึดติดกับตัวตน และการมองทุกสิ่งว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม โดยไม่มีสิ่งใดสำคัญหรืออยู่ได้ด้วยตนเองเพียงผู้เดียวโดยไม่พึ่งคนอื่น ดังนั้นพุทธศาสนาจึงไม่มีมโนทัศน์เรื่องสิทธิ” (พงศ์ศิริ ศรีวรธนะ, 2546: 87-88) จากข้ออ้างนี้สามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิ เพราะแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นแนวคิด ที่มองว่ามนุษย์แต่ละคนมีสภาพเป็นตัวตนหรืออัตตาที่มีอิสระต่อกัน ด้วยเหตุนี้เองอัตตาหรือตัวตนนั้นจึงมีความชอบธรรมที่จะยึดติดในตัวตน ในขณะที่พระพุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์มีธรรมชาติที่แท้จริง เป็นอนัตตาคือไม่ใช่ตัวตน โดยอนัตตาแต่ละหน่วย ก็ไม่ได้มีลักษณะที่เป็นอิสระ หากแต่ต้องอาศัยหรือเกี่ยวพันกับสิ่งต่างๆ มากมาย

นับแต่ตัวชีวิตเองพระพุทธรูปจะบูไว้ชีวิตว่ามนุษย์คือ ส่วนบูรณาการขององค์ประกอบ 5 ประการ คือขันธ์ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 5 นี้ต้องอิงอาศัยกันและกันจึงดำรงความเป็นมนุษย์ได้ และมนุษย์เองก็ต้องอาศัยสิ่งอื่นเช่นกัน เพื่อความมีชีวิตอยู่ เหตุนี้จึงเป็นการไม่ชอบที่จะยึดติดในตัวตนซึ่งไม่ใช่ตัวตนนั้น

หากพิจารณาจากกรอบขององค์ประกอบสิทธิ ประเด็นที่ข้ออ้างข้างต้นนี้ชี้ว่าที่พระพุทธรูปไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิ แม้ในเนื้อหาการอ้างผู้อ้างจะกล่าวถึงหลายเรื่อง แต่ประเด็นสำคัญคือฐานะของผู้มีสิทธิหรือผู้ครองสิทธิ กล่าวคือในขณะที่ฐานะของผู้มีสิทธิตามหลักการของแนวคิดเรื่องสิทธิหมายถึงอดีต แต่ในพุทธศาสนากลับเป็นอนาคต การอ้างเหตุผลเช่นนี้แม้ผู้อ้างจะได้อ้างโดยยกสิ่งที่มีลักษณะที่ขัดแย้งกัน เช่น ความเป็นอดีตและอนาคตมาแสดงให้เห็น และสองอย่างนี้ก็ขัดแย้งกันจริง แต่การอ้างนี้ก็ไม่ถูกต้อง เพราะเป็นการอ้างที่ขาดการคำนึงถึงระดับสัจจะของเนื้อหาที่นำมาอ้าง กล่าวคือโดยทั่วไปแล้วการเปรียบเทียบใดๆ จะมีความหมายก็ต่อเมื่อสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบนั้นต้องอยู่ในประเภทเดียวกันหรือเป็นสัจจะระดับเดียวกัน สิ่งที่ต้องยอมรับก็คือเนื้อหาของแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นเนื้อหาที่อยู่ในระดับโลกียะ หรือสมมุติสัจจะ เพราะเป็นเนื้อหาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับในเรื่องตัวตนบุคคล ส่วนเนื้อหาของพระพุทธรูปมีทั้งส่วนที่อยู่ในระดับโลกียะหรือสมมุติสัจจะและโลกุตระหรือปรมัตถสัจจะ สิ่งนี้ข้ออ้างนี้ทำก็คือนำเนื้อหาซึ่งเป็นเนื้อหาระดับสมมุติสัจจะที่ว่าด้วยฐานะของผู้มีสิทธิซึ่งมีฐานะเป็นอดีตของแนวคิดเรื่องสิทธิมาเปรียบเทียบกับอดีตซึ่งว่าด้วยสถานะของบุคคลในระดับอภิปรายในทัศนะของพระพุทธรูป ซึ่งเป็นเนื้อหาระดับปรมัตถสัจจะ ซึ่งโดยหลักการถือเป็นสิ่งที่กระทำไม่ได้ดังที่กล่าวแล้ว

หากศึกษาอย่างละเอียดจะเห็นว่าตามหลักพระพุทธรูปศาสนาความเป็นอนาคตของบุคคลหรือ สิ่งทั้งหลาย มิใช่สิ่งที่มีไว้เพื่อใช้อ้างในการกำหนดความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น

หรือมีใช้สิ่งที่มีไว้เพื่อการให้ความหมายกับสถานะพื้นฐานของผู้อื่นในสังคม หากเป็นสัจจะที่พระพุทธรูปศาสนาแสดงไว้ในบริบท เพื่อชี้แนะให้ปัจเจกแต่ละคนพยายามเข้าถึงเพื่อละลายความยึดมั่นในตัวตนของตน ซึ่งนั่นเป็นเรื่องความพร้อมหรือความสมัครใจของแต่ละบุคคล กล่าวคือ 'ไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขใดก็ตาม หากบุคคลยังไม่พร้อมหรือไม่สมัครใจที่จะเข้าถึงสัจจะนี้ คนอื่นก็ไม่มีสิทธิบังคับ ยัดเยียด หรือกะเกณฑ์ให้เขาต้องเข้าถึง จะเห็นว่า หากหลักอนัตตาสามารถนำไปใช้ได้โดยไม่แยกแยะการละเมิดชีวิตและทรัพย์สินกันของผู้คน ในสังคมก็จะเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ เพราะเราคงไม่มีเหตุผลใดที่จะเรียกร้องความรับผิดชอบกับ ผู้ละเมิดนั้นได้ เพราะทั้งผู้ละเมิดและผู้ถูกละเมิดก็ล้วนเป็นอนัตตาทั้งสิ้น ศิลหรือวินัยที่พระพุทธรูปเจ้าบัญญัติขึ้นมาเพื่อเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็เป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย ซึ่งตามข้อเท็จจริงในพระพุทธรูปศาสนาไม่ได้เป็นเช่นนั้น เหตุนี้สิ่งที่ควรจะเป็นก็คือเมื่อกกล่าวถึงมนุษย์ในมิติของสังคม แม้จะกล่าวในบริบทของพุทธศาสนา ซึ่งมีคำสอนเชิงอภิปรายที่ว่าสิ่งทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์ มีสภาพแท้จริงเป็นอนัตตาก็ตาม มนุษย์ที่กล่าวถึงนั้นต้องเป็นมนุษย์ที่มีฐานะเป็นสัตว์บุคคลหรือมนุษย์ในระดับสมมุติสัจจะเท่านั้น

นอกจากข้ออ้างนี้แล้วก็มีผู้ยกข้ออ้างอื่นๆ เพื่อสนับสนุนแนวคิดที่ว่าในพระพุทธรูปศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิอีก เช่น บุญธรรม พุทธทรัพย์ บุญธรรมเห็นว่าแนวคิดเรื่องสิทธิและระบบศีลธรรมในพระพุทธรูปศาสนาเข้ากันไม่ได้ เพราะแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่คำนึงถึงการได้ประโยชน์โดยการเรียกร้องจากผู้อื่น ในขณะที่พระพุทธรูปศาสนาสอนเรื่องกรรมซึ่งสาระคำสอนในเรื่องนี้ไม่มีการเรียกร้องต่อผู้อื่น บุญธรรมกล่าวว่า "...ความสัมพันธ์ในเรื่องสิทธิเป็นความสัมพันธ์ที่คำนึงถึงการได้ประโยชน์กับการเรียกร้องเพื่อให้ได้ประโยชน์นั้น ตรงนี้จะต่างกับพุทธศาสนาอย่างชัดเจน อันเนื่องมาจากหลักการทางพุทธศาสนาในเรื่องกฎแห่งกรรมได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ผู้ใดหว่านพืชเช่นไร เขาผู้นั้น

ย่อมได้รับผลจากการหว่านนั้น กรรมใด ใครก่อกรรมนั้น ผู้นั้นรับ ความสัมพันธ์ที่ค้ำึงถึงในนี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการทำของตัวผู้กระทำกับการรับผลของการกระทำโดยตัวผู้กระทำ” (บุญธรรม พูลทรัพย์, 2533: 2) จากข้ออ้างของบุญธรรมข้างต้นนี้เพื่อให้เข้าใจประเด็นชัดขึ้น สามารถสรุปสาระสำคัญของข้ออ้างได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิ เพราะแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นแนวคิดที่มองว่ามนุษย์มีความชอบธรรมที่จะเรียกร้องสิทธิหรือประโยชน์จากผู้อื่นได้ ขณะที่พระพุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์ไม่พึงเรียกร้องประโยชน์ใดจากผู้อื่น เพราะผู้ใดทำกรรมใดผู้นั้นย่อมได้รับผลเช่นนั้นอยู่แล้ว

หากพิจารณาจากกรอบขององค์ประกอบสิทธิ ประเด็นที่ข้ออ้างข้างต้นนี้ชี้ว่าที่พระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิคือประเด็นเรื่องกรรมของสิทธิหรือการกระทำที่ผู้มีสิทธิสามารถกระทำได้ ผู้เขียนเห็นว่าการมองว่าการเรียกร้องต่อผู้อื่นขัดกับคำสอนเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาถือเป็นการตีความที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะตามหลักพระพุทธศาสนาการกระทำที่จะกล่าวได้ว่าขัดกับคำสอนเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนานั้น ต้องเป็นการกระทำที่อธิบายได้ว่าเป็นกรรมชั่วหรือเป็นอกุศลกรรมอย่างไรเท่านั้น ตามหลักคำสอนเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา การกระทำสามารถจำแนกคุณค่าออกเป็นสองอย่างหลักๆ คือ กรรมดี หรือกุศลกรรมและกรรมชั่ว หรืออกุศลกรรม กรรมดีหรือกรรมชั้วดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับเจตนาที่ผลักดันให้เกิดกรรมนั้นๆ กรรมที่มาจากผลผลักดันของเจตนาที่เนื่องมาจากกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ อโมหะ จัดเป็นกรรมดี ส่วนกรรมที่มาจากผลผลักดันของเจตนาที่เนื่องมาจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ จัดเป็นกรรมชั่ว กรณีการเรียกร้องต่อผู้อื่น ในเบื้องต้นต้องถือว่าเป็นกรรมที่มีลักษณะกลางๆ ไม่ต่างกับการยื่นเงิน นั่ง นอน พุดคุย ทักทาย ฯลฯ การเรียกร้องต่อผู้อื่นจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาที่ผลักดันให้มีการเรียกร้องนั้นๆ จะเห็นว่าการเรียกร้องต่อผู้อื่นเพื่อให้มีการปฏิบัติอย่างถูกต้องเป็นธรรมไม่ว่าเพื่อประโยชน์ที่พึงได้สำหรับผู้เรียกร้องเองหรือเพื่อให้เป็น

บรรทัดฐานที่ถูกต้องหรือเพื่อประโยชน์ในแง่การสร้างระบบที่ยุติธรรมแก่สังคม การเรียกร้องในลักษณะนี้ย่อมกล่าวไม่ได้ว่ามาจากเจตนาที่เป็นอกุศลมูล หากพิจารณาให้กว้างไปกว่านี้ก็จะเห็นว่าปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้โลกนี้ดีขึ้นหรือมีมนุษยธรรมมากขึ้น ก็เพราะมีมนุษย์บางคนบางกลุ่มที่ทุ่มเทชีวิตออกมาเรียกร้องให้มนุษย์ทั้งหลายกระทำในสิ่งที่ถูกต้องต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเจตนาให้มนุษย์ได้ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นธรรม หรือแม้การประกาศคำสอนของศาสดาทั้งหลายรวมทั้งพระพุทธเจ้าที่ให้มนุษย์ทั้งหลายได้หันมาประพฤติปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องในแง่หนึ่งก็คือการเรียกร้องต่อผู้อื่นเช่นกัน เรียกร้องในลักษณะที่กล่าวมานี้ย่อมไม่เป็นที่สงสัยว่ามาจากเจตนาที่เป็นกุศลอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องต่อผู้อื่นบางอย่างก็จัดเป็นกรรมชั่วหรือสิ่งที่ไม่ถูกต้องจริง อาทิ สามเณรที่เจ้าชู้แต่กลับเรียกร้องให้ภรรยาเสียสัตย์ต่อตนเอง รัฐบาลที่ฉ้อฉลแต่ก็ยังเรียกร้องให้ประชาชนสนับสนุนตนเองต่อไป หรือการเรียกร้องให้มีการทำสงครามหรือใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การเรียกร้องต่อผู้อื่นไม่ได้มีความหมายเพียงแคเป็นการเรียกร้องเพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แท้จริงการเรียกร้องต่อผู้อื่นสามารถมีความหมายเป็นการกระทำที่มีคุณค่าในตัวเองได้ด้วย กล่าวคือหากเจตนาและเนื้อหาของเรียกร้องต่อผู้อื่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง การกระทำนั้นก็มีฐานะเป็นกรรมดี เมื่อเป็นกรรมดีก็กล่าวไม่ได้ว่าเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับคำสอนเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา ในเชิงปฏิบัติเมื่อเป็นกรรมดีก็ไม่มีเหตุผลใดที่มนุษย์จะต้องหลีกเลี่ยงที่จะทำกรรมนั้น เพราะบทบาทของกรรมดีในบริบทพระพุทธศาสนาก็คือสิ่งที่ควรกระทำ เมื่อการเรียกร้องต่อผู้อื่นมีโอกาสเป็นไปได้ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว เหตุนี้การสรุปว่าการเรียกร้องต่อผู้อื่นขัดกับคำสอนเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาจึงไม่ชอบด้วยเหตุผล เพราะเป็นการสรุปแบบเหมารวมหรือไม่แยกแยะว่าหมายถึงการเรียกร้องต่อผู้อื่นในลักษณะใด

ในการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันว่าพระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิข้างต้นนี้ แม้ผู้อ้างได้อ้างเน้นไปที่ประเด็นที่ระบุว่าเพราะคำสอนเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา สอนว่าผู้ใดกระทำความผิดเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น จึงเข้ากันไม่ได้หรือขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องสิทธิซึ่งเน้นการเรียกร้องประโยชน์จากผู้อื่น ผู้เขียนเห็นว่าการอ้างเหตุผลเช่นนี้ก็ยังไม่ถูกต้องนักเช่นกัน นอกจากเหตุผลดังกล่าวไปแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นที่ว่าผู้ใดทำความผิดเช่นใด ผู้นั้นย่อมได้รับผลเช่นนั้นไม่ได้ขัดแย้งต่อการเรียกร้องต่อผู้อื่น เพราะผู้อื่นไม่ได้อยู่ในฐานะที่จะกำหนดผลของกรรมหรือวิบากกรรมให้เกิดขึ้นกับผู้กระทำความผิด สิ่งที่กำหนดวิบากกรรมคือ กฎแห่งกรรมซึ่งเป็นกฎธรรมชาติชนิดหนึ่ง ผู้อื่นเป็นเพียงองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการทำความผิดเท่านั้น การกล่าวถึงผู้อื่นในฐานะเทียบเท่ากับกฎแห่งกรรม จึงถือว่าไม่ถูกต้อง

การอ้างเหตุผลดังกล่าวนอกจากจะไม่ถูกต้องในแง่มุมต่างๆ ดังได้กล่าวแล้ว การยึดถือความเชื่อ ในลักษณะเช่นนั้นในแง่หนึ่งยังถือว่าหมิ่นเหม่ต่อการเพิกเฉยดูดายต่อผู้อื่น กล่าวคือเมื่อเห็นว่าใครทำความผิดเช่นใดก็ได้ผลเช่นนั้น หมายความว่ามนุษย์ควรใส่ใจเฉพาะการกระทำของตนเอง แม้ใครจะทำการที่ไม่ถูกต้องอย่างไรก็ถือเป็นเรื่องของคนนั้นที่ผู้อื่นไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง การตีความเช่นนี้นอกจากจะไม่ใช่อุเบกษาธรรมอย่างที่มีจะอ้างกันอย่างผิดๆ แล้วยังเปิดช่องให้อุทฺตลธรรมคือความไม่รับผิดชอบต่อสังคมซึ่งก็คือรูปหนึ่งของความเห็นแก่ตัว ให้เจริญงอกงามในใจด้วย ทำที่และการตีความดังกล่าวนี้ ต้องถือเป็นคนละอย่างกับการวางเฉยที่ประกอบด้วยสติปัญญาที่รู้เห็นกระแสความเป็นไปของเหตุปัจจัยอย่างครบถ้วน หลังจากเราได้พยายามกระทำสิ่งที่พึงกระทำอย่างดีที่สุดแล้ว พุทธพจน์ที่ว่าผู้ใดทำความผิดเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้นเป็นสัจธรรม แต่การตีความเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ใช่สิ่งที่จะพิจารณาเอาตามความเคยชินเท่านั้น สรุปคือประเด็นที่ชาวพุทธต้องระมัดระวังยิ่งกว่ารูปแบบใดๆ ของการกระทำก็คือสิ่งที่ผลักดันการกระทำของตนเองคืออกุศลมูลและอกุศลมูล

โดยเฉพาะปัญญาหรือโมหะซึ่งเป็นตัวชี้ขาดกรรมดีกรรมชั่วอย่างแท้จริง การใช้สติและปัญญาคอยพิจารณาสืบหาความหมายที่แท้จริงของทุกๆ การกระทำของตนจึงเป็นกิจที่เราต้องกระทำด้วยความรอบคอบอยู่เสมอ

ในข้อเท็จจริงอาจมีผู้ที่เห็นด้วยกับแนวคิดที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิเช่นนี้อีกมาก และอาจจะเห็นด้วยโดยพื้นฐานเหตุผลที่แตกต่างจากนี้ก็ได้ อย่างไรก็ตามข้ออ้างของทั้ง 2 ท่านที่ยกมานี้ถือเป็นข้ออ้างที่พอเพียง เพราะถือว่าได้อ้างในจุดที่เป็นประเด็นสำคัญพอสมควร แต่ไม่ว่าจะอ้างในจุดที่เป็นประเด็นสำคัญอย่างไรแต่หากพิจารณาให้ถี่ก็จะพบข้อบกพร่องดังได้อธิบายไปแล้ว

2) ข้อพิสูจนแนวคิดเรื่องสิทธิในพระพุทธศาสนา

เพื่อให้การสืบหาข้อสรุปว่าในพระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องสิทธิหรือไม่ชัดเจนยิ่งขึ้น เราควรย้อนกลับไปทบทวนโจทย์สำคัญของปัญหานี้อีกครั้ง ปัญหาที่ว่าในพระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องสิทธิหรือไม่ ความหมายอีกนัยหนึ่งก็คือในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีสิทธิหรือไม่ มีอำนาจอย่างชอบธรรมในการเป็นเจ้าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือไม่ และเนื่องจากการเป็นเจ้าของสิ่งหนึ่งสิ่งใด ย่อมต้องอาศัยรากฐานที่ว่ามนุษย์เป็นเจ้าของชีวิตเป็นสิ่งสำคัญ ประเด็นจึงขมวดเข้ามาว่าในระบบคำสอนของพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีสิทธิหรือมีอำนาจอย่างชอบธรรมในชีวิตของตนเองหรือไม่

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการวินิจฉัยว่าในพระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องสิทธิหรือไม่ นอกจากความสับสนในการวิเคราะห์ประเด็นคำสอนบางเรื่องผิดพลาดในลักษณะต่างๆ แล้ว สาเหตุส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการไม่ปรากฏคำว่าสิทธิอย่างชัดเจนในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามการปรากฏหรือไม่ปรากฏของถ้อยคำอาจเป็นเพียงข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งเท่านั้น แต่สิ่งที่ควรใช้เป็นหลักในการตัดสินควรเป็นสาระความหมายของคำว่าสิทธิมากกว่าสิ่งใด เหตุนี้จากการมองพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าในพระพุทธศาสนามีแนวคิด

เรื่องสิทธิ สิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นเช่นนี้มีเหตุผลหลายประการ เช่น

ประการที่ 1 ความกว้างขวางและละเอียดลึกซึ้งของเนื้อหาในพระพุทธศาสนา

เหตุผลในข้อนี้เป็นเหตุผลในเชิงหลักการ กล่าวคือ ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเนื้อหากว้างขวางครอบคลุมทั้งเรื่องที่เป็นโลกียะและโลกุตระ กล่าวถึงสังขารของโลกรวมทั้งชีวิตไว้ ทุกแง่มุมละเอียดพิสดารยิ่งกว่าศาสตร์ใดในโลก หากนับเป็นข้อธรรมก็นับได้ 84,000 พระธรรมขันธ์ ส่วนแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นเพียงแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตในสังคมแห่งหนึ่ง ซึ่งถือเป็นประเด็นทางปรัชญาสังคมเล็กๆ เรื่องหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาที่นับได้ว่าอยู่ในระดับโลกียะเท่านั้น โดยหลักความน่าจะเป็นก็คือสิ่งที่ใหญ่หรือกว้างกว่าย่อมครอบคลุมถึงสิ่งที่เล็ก หรือแคบกว่า หรือสิ่งที่ละเอียดลึกซึ้งกว่าย่อม ครอบคลุมถึงสิ่งที่หยابหรือตื้นกว่า เหตุนี้หากพิจารณา ในเชิงหลักการ ดังที่ว่ามานี้ แนวคิดเรื่องสิทธิจึงมีความน่าจะเป็นที่น่าจะมีในพระพุทธศาสนา ดังกล่าวแล้วว่าข้อพิสูจน์นี้เป็นเพียงข้อพิสูจน์เชิงหลักการ การจะยืนยันตามนั้นจริงคงต้องอาศัยการพิจารณาข้อพิสูจน์เชิงเนื้อหาประกอบด้วย ซึ่งก็คือข้อพิสูจน์ที่ผู้เขียนจะกล่าวต่อไป

ประการที่ 2 คำสอนเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในพระพุทธศาสนา

แม้พระพุทธศาสนาจะไม่ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสิทธิไว้โดยตรง แต่คำสอนเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาก็สะท้อนว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดดังกล่าว พระพุทธศาสนาอธิบายไว้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งขัตติธรรมหรือสิ่งปรุงแต่งอย่างหนึ่ง โดยปรุงแต่งจากสภาพธรรม 2 ประเภทหลักคือ รูปธรรมและนามธรรม หรือกายกับจิต โดยกายเป็นสภาพธรรมที่ไม่รู้อารมณ์แต่ก็เป็น ที่เนื่องที่อาศัยของจิต ส่วนจิตเป็นสภาพธรรมที่รู้อารมณ์ (อภิธรรมปิฎก.วิภังค์ (ไทย) 25/228/220) ในการรู้อารมณ์ต่างๆ ของจิตนั้น พระพุทธศาสนาอธิบายว่าจิตมีกระบวนการที่เป็นไปตามกฎปฏิจกสมุปบาท (สูตรต้นตปิฎกสังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ไทย)16/2/4-8) กล่าวคือ

มนุษย์ทุกคนที่ไม่ใช่พระอรหันต์จะมีปกติรับรู้สิ่งต่างๆ โดยมีตัวตนของตนเป็นศูนย์กลาง ทุกครั้งที่มีการรับรู้ไม่ว่าด้วยช่องทางใดของอายตนะทั้ง 6 ความหมายของการรับรู้ของมนุษย์จะมีลักษณะว่าฉันรู้สิ่งนั้น ฉันรู้สิ่งนี้ การสำนึกในความมีอยู่ของตนเองจึงเป็นการสำนึกรู้พื้นฐานที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ความสำนึกรู้ในตนเองดังกล่าวนี้จะมีอยู่พร้อมๆ กับความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชีวิตของตนเองด้วย เหตุนี้ความหวงแหน ความยึดติดหรือที่เรียกว่าความรักตัว ความปรารถนาให้ตัวประสบสุขพ้นทุกข์จึงเกิดขึ้นตามมา ความจริงข้อนี้ไม่ใช่สิ่งลึกลับ เพราะเป็นสิ่งที่มียู่จริงซึ่งทุกคนสามารถพิสูจน์ได้ โดยย้อนมองที่ตนเอง เมื่อพระพุทธศาสนาอธิบายว่าชีวิตเป็นเช่นนี้ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ทุกคนที่เป็นมนุษย์ปกติก็พิสูจน์ได้เช่นนี้เช่นกัน การกล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิจึงเท่ากับเป็นการกล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาปฏิเสธธรรมชาติพื้นฐานของชีวิต หากพิจารณาให้ถี่จจะเห็นว่าเพราะพระพุทธศาสนาเข้าใจข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้ดีนั่นเอง พระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนให้มนุษย์ออกมาจากการครอบงำของการยึดติดในตัวตน ในเชิงตรรกะการออกจากสิ่งที่ไม่ดี หรือออกจากความว่างเปล่า เป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้

ประการที่ 3 คำสอนเรื่องหลักการไม่ละเมิดผู้อื่นในพระพุทธศาสนา

ดังเป็นที่รู้กันทั่วไปว่าพระพุทธศาสนา คือ ศาสนาที่เกิดจากการตรัสรู้หรือการเข้าไปรู้แจ้ง ในกฎเกณฑ์และกลไกความเป็นไปของธรรมชาติ อย่างรอบด้านของพระพุทธเจ้า เหตุนี้ในคำสอนทุกเรื่องของพระพุทธองค์ก็จึงสามารถสาวหรือสืบค้นถึงเหตุผลตามธรรมชาติของเรื่องนั้นๆ ได้ หากกล่าวไว้ในพระพุทธศาสนาไม่มีแนวคิดเรื่องสิทธิ แล้วสิ่งใดจะเป็นเหตุผลที่พอเพียงที่จะใช้อธิบายถึงเหตุ ที่เราต้องละเว้นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือชีวิตอื่น ในอัตตูปนัยกธรรมซึ่งเป็นธรรมที่เป็นที่มาของการบัญญัติศีล 5 มีสาระที่ชี้ชัดว่าเหตุที่เรา ไม่ละเมิดผู้อื่นก็เพราะผู้อื่นเขามีสิ่งบางอย่างที่ เราต้องคำนึง ดังมีพุทธดำรัสว่า “พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ธรรมบรรยาย

ที่ควรน้อมเข้ามาในตน เป็นอย่างไร คือ อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เราอยากเป็นอยู่
ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเรา
ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็น
ที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น
ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็น
ที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็น
ที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้ของ
ผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำ
สิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร...ข้อที่บุคคลพึงถือเอา
สิ่งของของเราที่เราไม่ให้ด้วยอาการขโมยนั้น...ข้อที่บุคคล
พึงประพฤติล่วงภรรยาของเรา...ข้อที่บุคคลพึงทำลาย
ประโยชน์ของเราด้วยการพูดเท็จนั้น...ข้อที่บุคคลพึงยุยง
เราให้แตกจากมิตรด้วยการพูดส่อเสียดนั้น...ข้อที่บุคคล
พึงพูดกับเราด้วยคำหยาบนั้น... ข้อที่บุคคลพึงพูดกับเรา
ด้วยการพูดเพื่อเจ้อ ไร้ประโยชน์นั้น...สิ่งใดไม่เป็นที่รัก
ไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจ
แม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร’ (สุตตันตปิฎก
สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ไทย) 19/1003/502-504.)

จะเห็นว่าสิ่งที่เราต้องคำนึงเพื่อจะได้ไม่ละเมิดผู้อื่นนั้น
ก็เพราะผู้อื่นไม่ใช่ความว่างเปล่า ผู้อื่นเป็นสิ่งที่มียู่งจริง
และความมียู่งจริงของผู้อื่นนั้นมียู่งอย่างมีความหมาย
ความหมายหนึ่งที่เราในฐานะมนุษย์ที่มีสติปัญญาสามารถ
เข้าใจได้ ก็คือผู้อื่นมีความรัก สุขเกลียดทุกข์ไม่แตกต่าง
จากเรา และสิ่งที่พื้นฐานรองรับความรักสุขเกลียดทุกข์
ของเขาก็คืออำนาจของความรักในตัวตนของเขา ซึ่งก็คือ
สิ่งเดียวที่มีในเราเช่นกัน อำนาจของความรักในตัวตน
ของตัวนี้เอง คือสิ่งที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นคุณสมบัติ
เป็นสิทธิหรือเป็นคุณค่าที่ผู้อื่นต้องคำนึงหากสิทธิหรือ
คุณค่าดังกล่าวไม่มีจริง โดยความน่าจะเป็นผลของการ
ละเมิดในสิ่งนี้ก็ไม่ควรมียู่งจริง แต่ตามสภาพความเป็นจริง
ก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้น

หากสืบค้นถึงเหตุผลตามธรรมชาติของการ ละเว้น
การเบียดเบียนผู้อื่นหรือชีวิตอื่นในเนื้อหาของพระพุทธ-
ศาสนา เห็นได้ว่าในแง่หนึ่งก็เพราะว่าการกระทำเช่นนั้น

ถูกผลักดันด้วยอกุศลธรรมซึ่งจะส่งผลให้ผู้กระทำเป็นทุกข์
และเศร้าหมอง และกุศลธรรมที่ได้ชื่อว่าเป็นกุศลธรรม
ก็ไม่เป็นเพียงเพราะทำให้ผู้ละเมิดต้องเป็นทุกข์และ
เศร้าหมองเท่านั้น ในด้านหนึ่งเป็นเพราะเป็นการละเมิด
อำนาจหรือสิทธิของผู้อื่นด้วย คงไม่สมเหตุสมผลหรือ
สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา หากจะมองว่า
ความเป็นทุกข์หรือเศร้าหมองที่เกิดแก่ผู้ละเมิดผู้อื่นนั้น
ไม่มีส่วนสัมพันธ์กับผู้ที่เขาละเมิด เพราะผู้ถูกละเมิดเป็น
องค์ประกอบสำคัญของการละเมิด การปฏิเสธบทบาท
ความสำคัญของผู้ถูกละเมิด ในแง่หนึ่งก็คือการปฏิเสธ
หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา อันได้แก่หลักการ
ของปฏิจางสมุบาทที่กล่าวว่าสิ่งทั้งหลายล้วนเกี่ยวข้อง
สัมพันธ์กัน ดังการประพฤติดต่อบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น
ประพฤติดต่อพระอรหันต์กับปุถุชน ไม่ว่าจะประพฤติสิ่ง
ที่เป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ก็ยังมีผลต่อผู้ประพฤติ
แตกต่างกันดังเป็นที่ทราบกันดี

บทสรุป

โดยสาระและหลักการของพระพุทธศาสนา
พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องสิทธิ เพราะแนวคิดเรื่อง
สิทธิก็คือ แนวคิดที่ยอมรับข้อเท็จจริงในธรรมชาติมนุษย์
กล่าวคือ โดยสภาพธรรมชาติ เมื่อมนุษย์มีชีวิตเขาก็ย่อม
มีความสำนึกในตัวเอง การสำนึกในตัวเองในแง่หนึ่ง
ก็คือการรู้ว่าตนเองมียู่งและอย่างน้อย ชีวิตของเขาที่เป็น
ของเขา กล่าวอีกอย่างหนึ่งการมียู่งของมนุษย์จะมีอยู่
พร้อมๆ กับอำนาจความยึดติดในตัวตน อำนาจความ
ยึดติดในตัวตนหรือการมองว่าตนเองมีสิทธิในตัวตนจะเป็น
สิ่งที่ดีหรือไม่เป็นอีกประเด็นหนึ่ง แต่นี่คือสัญญาญาณ
หรือธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ที่มีอยู่จริง นอกจากนี้
แนวคิดเรื่องสิทธิในพระพุทธศาสนายังปรากฏอยู่ในสาระ
ที่เป็นเหตุผลว่าเหตุใดเราไม่ควรละเมิดผู้อื่นที่เราไม่ละเมิด
ผู้อื่นก็เพราะผู้อื่นมีคุณค่าหรือมีสิทธิในชีวิตของเขานั่นเอง
สิทธิในชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หากพิจารณาจาก
กรอบประเภทของสิทธิ จัดเป็นสิทธิธรรมชาติ เพราะเหตุ
ว่าเป็นสิทธิที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ และการจะเข้าใจ
สิทธินี้ได้ก็โดยอาศัยการสังเกตธรรมชาติของชีวิตจริงๆ

เท่านั้น อย่างไรก็ตามการกล่าวอ้างว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่ ก็พึงเข้าใจว่าเป็นการกล่าวบนพื้นฐานของสัจจะอย่างไรอย่างหนึ่ง การไม่แยกแยะระดับขั้นของสัจจะในการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด ย่อมสร้างความสับสนยุ่งเหยิงให้เกิดขึ้นอย่างแน่นอน

ความคิดใดๆ ที่มองว่าสิทธิเป็นมายา เป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง แนวคิดเรื่องสิทธิเป็นเพียงเครื่องมือที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อจัดการการใช้อำนาจของมนุษย์ในสังคม ความคิดเช่นนี้หากเสนอขึ้นมาเพื่อหวังให้มนุษย์มีความระมัดระวังในการตรวจสอบการให้ความหมายเรื่องสิทธิแก่ผู้คนในสังคมก็อาจนับเป็นการเตือนสติผู้คนไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของการให้ความหมายเรื่องสิทธิอย่างผิดๆ ดังในประวัติศาสตร์กระทั่งแม้ในปัจจุบันที่เราเชื่อกันว่ารัฐมีสิทธิอำนาจเหนือประชาชน คนขวามีสิทธิความเป็นคนเหนือคนดำ ผู้ชายมีสิทธิความเป็นคนเหนือผู้หญิง เป็นต้น กระนั้นการปฏิเสธเรื่องสิทธิก็ไม่ถูกต้อง มากกว่าการประกาศว่าสิทธิไม่มี การค้นหาความหมายที่แท้จริงของสิทธิและแนวทางการจัดการเรื่องสิทธิอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงน่าจะเป็นสิ่งที่ดีกว่า

บรรณานุกรม

ทศพล วิชัยดิษฐ์. (2545). สิทธิธรรมชาติ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต*. 3(6).

บุญธรรม พูลทรัพย์. (2533). *ศีลธรรมกับสิทธิมนุษยชนในพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2543). เรื่องสิทธิและเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. *สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.

พงศ์ศิริ ศรีวรรณ. (2546). *มโนทัศน์เรื่องสิทธิในพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. (2538). *สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิสูตร พงศศิริไพบูลย์. (2544). *สิทธิของผู้ป่วย*. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2554, จาก E- LIB Electronic Library ห้องสมุดการแพทย์และสุขภาพ E-LIB เว็บไซต์: http://www.elib-online.com/physicians/forensic/forensic_privilege001.html

สมภาร พรหมทา. (2542). *พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณีย์ ทำแท้ง และการอุณยฆาต*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2542). *พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป. (2554). *สิทธิ*. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2554, จาก สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ เว็บไซต์: <http://www.philosopedia.net/rights.html>

หยุด แสงอุทัย. (2523). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Keown, Damien. (1995). *Are There "Human Rights" in Buddhism?* Retrieved July 3rd 2011, from Urban Dharma Buddhism in America Website: <http://www.urbandharma.org/udharma/humanrights.html>

Wikipedia. (2008). *Natural and legal rights*. Retrieved July 5th 2011, from Wikipedia Website: http://en.wikipedia.org/wiki/Natural_and_legal_rights

Ms. Nachchapapha Wasinghon received her Master of Arts (Philosophy) from Chiangmai University. She is currently a lecturer in faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management. Her main interest is in social philosophy in Buddhism.